

Krešimir Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu — Hrvatski studiji/Rijeka: Matica hrvatska — Ogranak u Rijeci, 2008), 460 str.

Izdavačka djelatnost koju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu intenzivno njeguju već više od deset godina doista je vrlo bogata, i to bez obzira je li riječ o broju objavljenih naslova ili o broju i raznovrsnosti osnovanih knjižnica.

Tako primjerice *Scopus*, časopis za filozofiju koji uređuju studenti Hrvatskih studija, redovito izlazi još od 1996. godine, a nakon što je 1997. pokrenuta Biblioteka Scopus, prva od biblioteka pod čijim okriljem je do danas objavljeno dvadesetak naslova, osnovane su i druge vezane uz pojedine studijske smjerove koje Hrvatski studiji nude svojim studentima: Biblioteka Croaticum, Biblioteka Filozofija, Biblioteka Povijest, Biblioteka Manualia.

Djelo *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji* koje je napisao Krešimir Čvrljak, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu objavili su u drugoj polovici 2008. godine kao šesti svezak Biblioteke Filozofija. Uz Hrvatske studije koji su navedeni kao izdavač, u izdavanju je sudjelovao i Razred za filozofiju Riječkog ogranka Matice hrvatske. Zbog toga je Matica hrvatska — Ogranak u Rijeci istaknuta kao suizdavač, pri čemu je Čvrljkova knjiga, kao deveta po redu, svrstana u Matičin niz Posebna izdanja. Urednik Čvrljkove knjige je Josip Talanga, a re-

cententi Ivan Koprek, Ivan Kordić i Josip Talanga.

Djelo se sastoji od dviju cjelina, pri čemu je prva nenaslovljena, dok je drugoj naslov »Hrvatska u europskoj ili europska u hrvatskoj filozofiji renesanse«. Popraćeno je pogovorom Ivana Kordića, jednog od trojice recenzenata knjige, pod naslovom »Uz prvi hrvatski *Uvod u filozofiju renesanse*«. Iako će u ovoj prosudbi najviše pozornosti biti posvećeno dvjema cjelinama Čvrljkova djela, prije toga je nužno usredotočiti se na »Proslov« u kojemu autor objašnjava razloge zbog kojih odlučuje pisati uvod u filozofiju renesanse.

Odmah na početku »Proslova«, čije je pisanje završio 2. lipnja 2008. u Zagrebu, Čvrljak je ustvrdio sljedeće: »Rad u hrvatskim filozofskim krugovima na području europske filozofije renesanse opsegom je neusporediv s radom na području hrvatske filozofije renesanse.«¹ Iako ga čudi što Hrvati »uza sve to nemaju *Uvod u filozofiju renesanse*«, autor hotimično ne želi analizirati razloge i uzroke zatečena stanja, već dovoljnim smatra tek iznijeti mišljenje da je rad koji nudi »potreban i vrlo dobrodošao«.² Na pisanje djela *Uvod u filozofiju renesanse*, a kojim će, kako bilježi, popuniti »prazninu na ovim prostorima«, Čvrljka su pokrenuli »različiti poticaji«. Pritom naglašava poticaj koji počiva na obraćanju profesorima i studentima filozofije, ali i svim ljudima »dobre volje koji bi ushtjeli promišljajno prenijeti se u ona dva stoljeća koja su zapanjila Europu i svijet svojim *eruditissimi inter eruditissimos*,

1 Krešimir Čvrljak, »Proslov«, u: Krešimir Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu — Hrvatski studiji/Rijeka: Matica hrvatska — Ogranak u Rijeci, 2008), str. 7–18, na str. 7.

2 Čvrljak, »Proslov«, str. 7: »Umjesto pokušati utvrditi razloge i uzroke zašto Hrvati uza sve to nemaju *Uvod u filozofiju renesanse*, radije bih u okviru ovog Proslova ostao pri pukoj činjenici da je tome jednostavno i uistinu tako. Međutim, *Uvod* je potreban i vrlo dobrodošao.«

onim *homines doctissimi* koji su svoju erudiciju stavili u službu renesansne, prednovovjekovne, filozofije uopće». ³

Cjelokupni sadržaj, narav i ciljeve svoga djela Čvrljak je u »Proslovu« sažeto predstavio dvjema rečenicama. Rečenicom »Uvod sam zamislio kao što vjerniju i što cjelovitiju projekciju stanja i zbivanja u europskoj filozofiji renesanse 15. i 16. st.« najavljuje prvu cjelinu svoga djela, dok već u sljedećoj rečenici: »Bifokalna funkcija te projekcije imat će za nuzučinak zrcalan refleks stanja i zbivanja u koja su se uključili i deseci hrvatskih renesansnih filozofa različitih orijentacija i svjetonaziranja« sažima sadržaj druge cjeline djela, dakle one cjeline koja je posvećena hrvatskoj renesansnoj filozofiji. ⁴

Posljednje što je, po mom sudu, nužno izdvojiti iz Čvrljkova »Proslova« zajedno su autorova promišljanja o sudbini djela, pa čak i o njegovoj važnosti te doprinosima zbog kojih bi, misli Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse* trebao biti nezaobilazna literatura u daljnjim istraživanjima filozofije renesansne kojom se »proširuje prolaz hrvatskoj filozofiji renesanse kroz vrata što vode u povijest sveukupne europske filozofije (renesanse)«. Svoja stajališta Čvrljak izriče tvrdnjom: »Uvod u filozofiju renesanse sadrži konotacije za budući Uvod u hrvatsku filozofiju renesanse, a potom i Povijest hrvatske filozofije renesanse«, ⁵ kao i rečenicom kojom završava svoje uvodno obraćanje čitateljima: »Gajit' mi je nadu da istinski i mukotrpní naponi koji su uloženi u izradu ovog *Uvoda*, ne će biti brvno kojim će se jednako tako mukotrpní i nesigurno probijati u hodu dalje, nego iskreno tradirana podloga za nove Uvode, nove prikaze i nove nacрте europske i u njoj hrvatske filozofije renesanse.« ⁶

3 Čvrljak, »Proslov«, str. 7.

4 Čvrljak, »Proslov«, str. 7.

5 Čvrljak, »Proslov«, str. 15.

6 Čvrljak, »Proslov«, str. 18.

1. Prvi dio

Najveći dio svoje knjige Čvrljak je posvetio projekciji stanja i zbivanja u europskoj filozofiji renesanse 15. i 16. stoljeća. Taj prvi dio njegova rada sadržava osam poglavlja u kojima se govori o pretečama renesansnog mišljenja, odredbama humanizma i renesanse, pojmovnoj jasnoći i ulozi filozofije renesanse, renesansi kao razdoblju, ocrtu (profilaciji) filozofije renesanse u sklopu filozofskih mišljenja razdoblja, promišljanjima filozofa koje je Čvrljak odabrao za predstavnike »filozofijsko–renesansne programatike«, temeljnim pitanjima i problemima filozofskog mišljenja renesanse, dok je osmo poglavlje autor naslovio kao pitanje: »Je li renesansni filozofijski pluralizam ekstrahirao jednu, jednoznačnu, određenu, odredivu i(li) filozofiju uopće?«. ⁷ Nakon što sam nabrojio teme prvoga dijela Čvrljkove knjige, na ovom mi se mjestu čini primjerenim istaknuti osobine njegova jezičnog izraza i stila. Podsjećam da je o tom Čvrljkovu specifikumu već pisao Luka Boršić, kada je, prikazujući njegovu knjigu *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, zabilježio i sljedeće: »Ne treba zaobići pohvale Čvrljkovu inspirativnom jezičnom izrazu i stilu koji će upasti u oči svakom čitatelju, gotovo virtuozno–barokna zaigranost hrvatskog nazivlja i iskričavost (prividnih) neologizama koja ponekad graniči s jezičnim akrobatizmom.« ⁸ Osobine takva autorova jezičnog izraza i stila ne treba prešutjeti ni u ovom prikazu. Tako primjerice naslov prvog poglavlja prvog dijela Čvrljkove knjige glasi »Rano– ili predrenesansni preteče: mrtvozornici dorenesansnog oblika mišljenja«, a unu-

7 Krešimir Čvrljak, »Prvi dio«, u: Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 19–301.

8 Luka Boršić, »Krešimir Čvrljak, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, *Ogranak Matice hrvatske Skradin, Zagreb — Skradin, 2004, 391 str.*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 33 (2007), str. 137–140, na str. 140.

tar njega primjerice možemo pročitati i sljedeće: »Snažan i dalek ranopredrenesansni nagovještaj svitanja bez pune zore iz najplodnije od više srednjovjekovnih ranopredrenesansnih oaza zacijelo se probijao kao uvir u mnogo kasnije 'renesansno more' 15. i 16. st. Taj nagovještaj, a još više uvir sa svim svojim za srednji vijek jedva pojmljivim sadržajem, za povjesničara filozofije izraziv je krajnje sažetim kolorarijem svih tih jedva slučajnih nastojanja.«⁹

Iz prvog dijela Čvrljkove knjige ovom bih prilikom više rekao o šestom poglavlju, koje je autor naslovio »Neki individualni koncepti filozofijsko-renesansne programatike«. Mislioci čije je »koncepte« Čvrljak u poglavlju obradio su: Roger Bacon (1214–1292), Lorenzo Valla (Laurentius Valla, 1405–1457), Paracelsus (Theophrastus Bombastus von Hohenheim, 1493–1541), Mario Nizolio (Marius Nizolius, 1498–1576), Girolamo Cardano (1501–1576) i Frane Petrić (Franciscus Patricius, 1529–1597). Od ove šestorice umnika, čiji je doprinos filozofiji renesanse Čvrljak istaknuo u ovom poglavlju, istraživaču hrvatske filozofske baštine zacijelo je najvažnije doznati što je autor zabilježio o Frani Petriću.

Prema Čvrljku, za poticanje istraživanja života i djela Frane Petrića, »hrvatskog stjegonoše europskog renesansnog neoplatonizma«, najzaslužniji je Vladimir Filipović. Osim što je svoje studente pozvao da prionu istraživanju hrvatske filozofske baštine, Filipović je zaslužan i za pokretanje *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, časopisa u kojem je Petrić, od sredine sedamdesetih godina prošloga stoljeća do danas, »doživio svoju pravu renesansu«. Svoju nakanu da Petriću pristupi »kao posvema integriranom u sveukupnu znanstvenu problematiku europskog humanizma i

europske renesanse«,¹⁰ Čvrljak je realizirao prikazom stavova koje su o njemu iznijeli sljedeći istraživači renesansnog mišljenja: Grassi, Kristeller, Copleston, de Gandillac, Blum, Muccillo, Saitta, Garin, Cousin, Windelband, Leinkauf, Vasoli, Bottin, Pagani, Überweg i Fiorentino. U Čvrljkovoj su knjizi tako istaknute prosudbe koje primjerice hvale Petrićev doprinos renesansnom mišljenju, ukazuju na žestinu njegove kritike Aristotela i aristotelovaca uopće, koje ističu Petrićevu sklonost hermetičkoj, kaldejskoj te orfičkoj tradiciji, Platonu i novoplatonovcima, prepoznaju važnost Petrićeva promišljanja svjetla kao počela i koje podsjećaju na dva najvažnija Petrićeva djela: *Rasprave o peripatetičkoj filozofiji* (*Discussiones peripateticae*) i *Nova sveopća filozofija* (*Nova de universis philosophia*). U svom, po mom sudu, vrlo opreznom zaključku, Čvrljak je o Petriću istakao sljedeće: »Koliko je u svom naumu F. Petrić uspio, ostaje i dalje prosudbeno pitanje novih istraživanja. No, mi ga integriramo u buduću povijest hrvatske filozofije renesanse kao nadasve i zasvagda osebujnog mislitelja, militantnog doktrinarnog individualista, kozmopolitskog filozofa i preteču tek slučenog novovjekog svjetonaziranja.«¹¹

2. Drugi dio — Hrvatska u europskoj ili europska u hrvatskoj filozofiji renesanse

Još prije deset godina istaknuo sam da se sintetički prikazi hrvatske filozofske baštine počesto izbjegavaju.¹² Nažalost, ta tvrdnja stoji i danas. Zlatko Posavec tako je i nadalje ostao jedini suvre-

9 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 38.

10 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 164.

11 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 173.

12 Davor Balić, »Umijeće sintetičkog prikaza hrvatske kulture«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 25 (1999), str. 231–250, na str. 231.

meni povjesničar hrvatske filozofije koji, jer objavljuje knjige o starijoj i novijoj hrvatskoj estetici, sintetizira povijest hrvatske estetike.¹³ Od drugih suvremenih istraživača hrvatske filozofske baštine nužno je istaknuti tek sintetički prikaz koji nam je, u svom radu »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, ponudio Ivica Martinović.¹⁴ U njemu je Martinović obradio žanrovske osobitosti hrvatskih filozofa ranorenesansnog, kasnorenesansnog, baroknog i galantnog doba. Unatoč sintezama koje su ponudili Posavac i Martinović, i danas je nažalost opravdano ponoviti pitanje koje sam postavio prije deset godina: Nije li izbjegavanje prikaza cjeline hrvatske filozofije hrvatsku filozofsku scenu do sada koštalo neobjavlivanja djela koje bi imalo naslov *Povijest hrvatske filozofije*?

Kao znanstvenik koji je umnogome upoznat s imenima i problematikom hrvatske renesansne filozofije, pa i zato što u magistarskom radu obrađuje *Kršćansku etiku* Fausta Vrančića,¹⁵ a u doktorskom radu filozofiju u enciklopedizmu Pavla Skalića,¹⁶ Čvrljak je očekivano u svoju knjigu uvrstio i promišljanja o hrvatskoj filozofiji, ali i hrvatskim filozofima renesanse. Tih stotinjak stranica drugoga dijela naslovio je »Hrvatska u europskoj ili europska u hrvatskoj filozofiji renesanse«. Tu se autor pita o ra-

zlozima zbog kojih hrvatski renesansni filozofi nisu češće isticali »na stranicama povijesti europske filozofije«, potom bilježi zadatke koji su od važnosti »u našim programskim protrepticima«, nudi popis hrvatskih renesansnih filozofa koji su bili »ravnopravni sudionici u filozofskom životu renesansne Europe«, ističe imena onih hrvatskih filozofa koji su bogatstvu filozofske misli renesansne Europe doprinijeli svojim polemičkim spisima, ukazuje na hrvatske renesansne filozofe koji tek čekaju »svoju punu filozofsko-historiografsku obradenost«, i naposljetku, znači u posljednjem poglavlju drugog dijela svoje knjige, a zbog »tmine i zaborava« koji su prekrili »imena i djela naših starih filozofa«, potiče na istraživanje hrvatske filozofske baštine.¹⁷

Koji je Čvrljakov odgovor na postavljeno pitanje o razlozima zbog kojih »nema više na stranicama povijesti europske filozofije«? Prema njemu, krivnju što hrvatski filozofi nisu češće spominjani na stranicama »europskih povijesno-filozofijskih kompendija« snose Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, »na kojemu se ne izrađuju doktorske disertacije« o hrvatskim filozofima — stav koji Čvrljak preuzima od Vladimira Filipovića,¹⁸ »nesklona vremena« koja Hr-

- 13 Zlatko Posavac, *Estetika u Hrvata. Istraživanja i studije* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1986); Z. Posavac, *Novija hrvatska estetika. Studije i eseji* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1991).
- 14 Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 69–151.
- 15 Krešimir Čvrljak, *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: U retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije etičko-filozofske tradicije* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1996).
- 16 Krešimir Čvrljak, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića* (Zagreb/Skradin: Ogranak Matice hrvatske Skradin, 2004).

- 17 Krešimir Čvrljak, »Drugi dio: Hrvatska u europskoj ili europska u hrvatskoj filozofiji renesanse«, u: Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 303–412.
- 18 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 314. Usp. Vladimir Filipović, »Uz tematiku hrvatske filozofske baštine: Dvije bilješke«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 3 (1977), str. 259–275, na str. 263: »I tako ćemo listajući kulturnu povijest Evrope na mnogo mjesta naići na imena naših djedova, koji samo zbog naše nemarnosti nisu ušli u našu kulturnu povijest. Doktorske disertacije o Petriću pišu se danas od Rima do New Yorka, o Boškoviću od Praga do Londona, o Vlačiću od Regensburga do Heidelberga, a o Dragišiću i Rogačiću u Rimu itd., a kod nas se nikada doktorske disertacije ne pišu na našem fakultetu o našim predima.«

vatima tijekom mnogih povijesnih razdoblja nisu omogućila potpunu slobodu istraživanja vlastite filozofske baštine te, kao posljednje, talijanski, njemački i mađarski povjesničari filozofije koji su svjatali ili, kako to kaže Čvrljak, »rashrvaćivali« i »privlašćivali« mnoge od hrvatskih renesansnih filozofa. Uz to što u odgovoru na postavljeno pitanje podsjeća na već prije poznate odgovore, Čvrljak iznosi i vlastiti stav: »Držim da je danas više nesklonosti u redovima hrvatskih filozofskih istraživača koje još uvijek upravo sirenski zov odvlači na već orane, a neke i preorane njive europske filozofije, dok hrvatskim baštinskim ugarom i zatravljenom pustopoljinom pluže tek malobrojni, prstima prebrojivi pregaoči.«¹⁹ Zato Čvrljak, suglasan sa stavovima koje je u svom radu »Značenje hrvatske filozofske baštine« već iznio Filipović, zaključuje sljedeće: »Krivi smo mi što, primjerice, G. Brunu, po F. Überwegu, nije dovoljno jasno kako se postaviti prema svom suvremeniku F. Petriću. Ta i nebrojene druge takve nejasnoće nestat će sa stranica povijesti europske filozofije kada se u nama jasnije oglasi znanstvena svijest i oćuti domoljubna dužnost da na tome valja odlučno i uporno raditi.«²⁰

Čvrljak postupa ispravno kada doprinos hrvatskih renesansnih filozofa, kojim su obogatili filozofsku scenu renesansne Europe, sagledava obuhvaćanjem širokog kruga interesa koje su ostvarili putem različitih društvenih i znanstvenih aktivnosti, kao i putem različitih žanrovskih izričaja koje su koristili u svojim djelima. Doprinos europskoj filozofiji renesanse, bilježi Čvrljak, hrvatski su renesansni filozofi namrli svojim ko-

mentarima (Budisaljčić, Nikola Vitov Gućetić, Medo), naukovanjem i predavanjem na najglasovitijim europskim sveučilišnim središtima (Stojković, Dragišić, Benković, Petrić, Skalić, Matija Vlačić Ilirik), prijateljevanjem s vodećim imenima europskog humanizma i renesanse (Dragišić, Jan Panonije, Andreis, Klement Ranjina, Petrić, Juraj Dubrovčanin), polemikama s europskim renesansnim umnicima (Modruški, Dragišić, Budisaljčić, Petrić, Skalić, Matija Vlačić Ilirik, Faust Vrančić, Juraj Dubrovčanin, Dominis) ili vlastitim filozofskim naukom, a pri čemu Čvrljak izdvaja Dragišića, Benkovića, Petrića i Jurja Dubrovčanina. »Po prašnjavim i davno neditnutim policama knjižnica« skupljeni su dokazi o tome »što smo sve Europi dali u oblikovanju njezina duha, razvoja i napretka«, a ta Europa, bilježi Čvrljak u posljednjim rečenicama svoga rada, »danas o nama šuti, toćnije rećeno, prešućuje nas. Zašto? Mrtvi su za života kazali svoje. Za Europu je napravljen tek jedan dio posla. Za recepciju su potrebni posrednici. A to smo mi. I tu se sad javlja problem. Za sve naćinjeno, propušteno i olako shvaćeno Europa strogo i neumoljivo kažnjava na već opisani naćin. S pravom i razlogom.«²¹

Davor Balić

Mijo Nikić i Kata Lamešić (ur.), *Diktatura relativizma. Zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 16. lipnja 2007*, FTIDI, Zagreb, 2009, 535 str.

Filozofski fakultet Drućbe Isusove u Zagrebu organizirao je 16. lipnja 2007. godine interdisciplinarni simpozij na temu »Diktatura relativizma«. Vrijedne radove s ovoga znanstvenog simpozija prikupili su K. Lamešić i M. Nikić kako bi ih u Zborniku učinili dostupnima širem krugu ljudi koje zanima spomenuta problematika.

19 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 315.

20 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 328. Usp. Vladimir Filipović, »Znaćenje hrvatske filozofske baštine«, u: Zlatko Posavac (priredio), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti: zbornik iz 1968. godine* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1992), str. 49–54, na str. 51.

21 Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse: Renesansna filozofijska mišljenja ususret filozofiji*, str. 411.